

Русина Торосян

ИСТОРИЯТА И ТВОРЧЕСТВОТО

в богословие на о. Георги Флоровски

Abstract: Roussina Torosyan, *History and Creativity in Fr. George Florovsky's Theology*.

The article aims to present the theological understanding of Fr. Florovsky on history and time. A different creative perspective is discovered, in which history can be theologically studied, based on the testimonies of the father. History is revealed in a much more dynamic and graceful way. The importance of Divine providence is shown, for the correct understanding and interpretation of God-man history. The importance of the human person for the theology of history is emphasized. The creative and hypostatic parameters of time, the connection between time and love, according to the theology of the personality, are considered. An attempt is made to apply the anthropic principle to the theology of history in order to discover its graceful and Eucharistic fabric. The connection is made between the transcendent meaning of history and the goodness of its nature. History itself is linked to creativity, or is seen as creativity, as bequeathed by the father, based on the Divine Revelation and Will in time.

Keywords: *History, time, theology of personality, anthropic principle, creativity, Fr. Georgi Florovsky, theology of history, time and love, Eucharist and history*

„В свободното човешко действие,
в историческото творчество
се съединяват две хетерогенни измерения
на битието и тази среща е чудо“¹

Тази статия има за цел да представи историята в една по-динамична, творческа и благодатна перспектива, въз основа на богословието на о. Георги Флоровски. Извеждат се някои свидетелства от неговото творчество, които показват благодатната връзка между

¹ Г. Флоровски, "Еволюция и епигенезис" (прев. Ал. Омарчевски). – В: Г. Флоровски, *Философия и богословие*, София, 2012, с. 153.

времето и човека, както и между времето и любовта. Статията е един опит за съзерцателно прилагане на антропичния принцип в благодатната динамика на битието към историята и времето.

Човешкото съзнание едва ли някога би могло да възприеме историята в цялата ѝ есхатологична пълнота. Нейният духовен смисъл не се разбира и цени от съвременния човек, поради все по-голямата загуба на сакрално познание и трансцендентен усет. Това е и основната причина историята да се свързва предимно с времето и миналото, въпреки че времето е само едно от нейните творчески измерения. Истинският смисъл на историята, както и на всяко благо нещо в битието е духовен, а духовният смисъл винаги има своята пълнота в Бога. Поради своето безверие, прикрито под модерния интелектуализъм, днес човекът е изгубил ориентир *в* и *за* благодатната истина. Той е изгубил малко или много способността си за правилна преценка, както би се изразил о. Флоровски. Това се отнася в случая и по отношение на историята, която някак си все още едностранчиво се мисли и разбира. Дори и при богословския подход към нея, нещата някак си тенденциозно се опростяват. И това се получава поради изкуственото разграничаване на различните клонове на богословието, въпреки, че то е благодатно и едно, на колкото и части да го раздробява тварната човешка мисъл. Богословието е Откровение и опит, а Откровението и опитът са в историята, като благодатен евхаристиен миг изживяно творчески време. Разкъсването на богословската плът, съвсем образно казано, води до загубата на евхаристийно и христологично светоусещане, до разделянето на сърцето от ума, и поради това до загуба на харизматичност като цяло в човешкото мислене. Св. отци, както и самият о. Флоровски, не веднъж подчертават, че Л(л)юбовта е водеща в богословието, Тя е Тази, Която учи човека и сакралното познание е благодатен дар. По отношение на самия богословски свят не може да се говори за безверие или за отдалечаване на човека от Бога, тъй като той е свят на любовта, но и тук се прокрадва липсата на творческо светоусещане и мислене. Ако може съвсем простиичко да се каже, ако болестта на днешния човек е безверието, то сякаш вярващият е спрял да търси и да се надява на Откровения. И тази тенденция за загуба на богочовешка близост и интимност, рефлектира въобще и като цяло върху човешкото съзнание и умозрение и се губи „дълбочината в мисленето“, както я нарича

о. Флоровски. „Богословието трябва винаги да остава живо, интуитивно; то трябва да се откърми от опита на вярата и не трябва да се разпада на отделни диалектически концепции“¹. Богословието, казва отецът, може да бъде осъзнато само посредством вселенското преображение на тези, които се стремят към знания. Това не само има отношение към въпроса за историята, но и е в същината на този въпрос, защото историята в най-благодатния ѝ и богочовешки смисъл е духовно и благодатно творчество. „Много по-важно и необходимо е разбирането и осмислянето на историята, а не просто нейното знание и разказване. Историята като среща, свързване, сливане на миналото и бъдещето или разглеждане на миналото в една есхатологична перспектива (както в иконопочитанието, където време и вечност са обединени в иконата).“² Аз самата имах съвсем по светски ограничено разбиране за историята, докато не завърших богословие. И след като завърших богословие, все още сякаш не виждах историята в цялата ѝ динамичност и красота. С подкрепата обаче на моя научен ръководител също богослов-историк, както и след задълбочената ми работа с богословието на о. Флоровски, към което той ме насочи, нещата започнаха бавно да се избистрят. Този текст е един опит, макар и съвсем повърхностен, да се предаде истината за историята, така както о. Флоровски я вижда и разбира, именно като богослов-историк.

Този, който не разбира връзката между историята и творчеството, той не само, че не разбира и не възприема историята в нейната пълнота, но и няма правилната представа въобще за творчеството, ако не го осмисля като *опит*. Историята не е просто време, а е ипостасно претворено време, и то претворено в човешката душа с благодатната подкрепа на Бога. „В християнството самото усещане или схващане за времето радикално се променя. Времето започва и завършва, но в него се осъществява човешката съдба. Самото време обаче е същностно универсално и никога не възвръща предишната

¹ Г. Флоровски, "Богословски откъслечи" (прев. П. Павлов). – В: Г. Флоровски, *Богословие и словесност*, София, 2015, с. 77.

² А. Омарчевски, П. Павлов, "История на богословието или богословие на историята". *БМ*, 2004, кн. 1-4, с. 54.

си форма.¹ Истинският смисъл на историята е по-висш от самата нея. Историята възниква именно поради своя смисъл, поради творческата проява на Божествения промисъл във времето и в света. За да се разбере метафизически историята, трябва да се разбере метафизически времето, както и благодатната връзка между човека и времето. Нещата трябва да се съзерцават благодатно, за да се разберат творчески, а за да се съзерцават благодатно, те трябва да се съзерцават и в човека, в неговия „Аз“, защото там е най-висшият творчески интензитет на Божествената любов в творението.

Харизматичната история поставя въпроса за човека, за човешката личност в цялата ѝ богообразност и богоподобна красота. „Историята идва след природата. Но целият въпрос се заключава в това, как тя идва след нея. Е ли историята продължение на природата, нейна иманентна степен, нейно иманентно изпълнение? С други думи, е ли човекът само природно същество, макар и по-висше, и по същият ли този образец както е възникнала природата, е станало неговото възникване? Или историята е възникване в друг смисъл?“² В своя текст „Еволюция и епигенезис“ о. Флоровски пише, че историята е област на личното действие и за това е област на творчеството и свободата. Човекът е призван заедно с Бога да твори богочовешката история на любовта. Когато става въпрос за любов, става въпрос и за творчество, и в това е същината на въпроса за човешката личност, тъй като тя е помазана с печата именно на богообразната любов – най-висшето неземно благо на духовната свобода (Ероса). Човекът има тайнство на Ероса, по сътворение и по положеност, за да може да се себе-твори в свободата на любовта.

За съжаление днес живеем във време, в което личността не достатъчно се цени и разбира. Времето е материалистично и прагматично, и човекът духовно изнемогва под този материализъм и прагматизъм. На него му се проповядва глобализъм, който всъщност унищожава и заличава неговата човешка индивидуалност и уникалност. Днес човешката личност се свързва повече с егото и с гордостта, а не с любовта и светостта, именно защото днешният човек не познава

¹ Г. Флоровски, "Тайната на смъртта и Изкуплението" (прев. Е. Трайчев). – В: Г. Флоровски, *Творение и Изкупление*, София, 2008, с. 157.

² Г. Флоровски, *Еволюция и...*, с. 153.

достатъчно себе си в Бога. Днес тропосът е плътски, а перспективата – обратна на ентелехията. „Наблюдава се ново откриване на човешката нищожност, на същностната безнадеждност и несигурност на човешкото съществуване, както физическо, така и духовно. Светът изглежда неприятелски и празен, а човекът се чувства изгубен в буйното течение на случайности и неуспехи. Ако все още съществува някаква надежда за „спасение“, тя практически се изразява по-скоро в понятията „бягство“ и „търпеливост“, отколкото във „възстановяване“ или „оправдаване“. На какво изобщо може да се надяваме в Историята?“¹

Историята често бива манипулативно интерпретирана и пренаписвана, насилствено откъсвана от истината, поради което тя сякаш днес губи от своята слава и интегритет. Но това разбира се е само привидно, защото истинската, свещената и християнската история не може да бъде манипулирана или пренаписвана, нито откъсвана от истината, тъй като тя не е никога само човешка, а е винаги богочовешка. „Бог въобразил или породил идеята за творението във вечността. И в началото на времената Той извел новия живот – заедно с времето творението било породено от абсолютно небитие, пустота, към живот. Започнал порядъкът на времената. В историческия процес творението, или по-скоро, творенията, били длъжни да се осъществят в съответствие със своите прототипи по Божия замисъл.“² Историята е Божествена категория и е винаги духовно прикрепена към Истината. И ако днес има тенденция тя да бъде манипулирана, пренаписвана и откъсвана от истината, тази тенденция не е ни най-малко рушаща по отношение на нея, а по отношение на човека. Той е този, който бива манипулиран и откъсват от истината, той губи своята слава и интегритет, и в това е тънкият момент. Духовният проблем не само рефлектира върху човека, но и започва с човека, защото историята е всъщност и негова, и човекът е призван да бъде неин съ-творец заедно с Бога. Неслучайно о. Георги Флоровски, като богослов-историк се спира толкова обстойно на Сътворението

¹ Г. Флоровски, "Вяра и култура" (прев. П. Павлов). *Християнство и култура*, 12, 2006., с. 21.

² Г. Флоровски, "(Съ)творението в християнската философия" (прев. П. Павлов). – Във: Г. Флоровски, *Философия и богословие*, София, 2012, с. 84.

в своето богословие. Неслучайно него го занимават въпросите за човешката личност, за усвояването на благодатните блага във времето, за богочовешката интимна благодатна близост и любов.

Отец Георги Флоровски изповядва, че историята може да бъде свещена, че човешкият живот може да бъде осветен, и че той трябва да бъде освещаван. Тук излиза духовно на преден план *съ*-творческата роля на човека, както и творческата връзка между историята и човека. Връзка, която много ясно се разкрива от свидетелствата, които се откриват в богословието на о. Флоровски. В своите лекции по „Въведение в историята на Църквата“, доц. Павлов казва: „Човекът е *съ*-творец на историята. Затова човекът е отговорен за своята история и пред историята. Затова в историята, всъщност, най-голяма роля играят личностите. Историята е пространство за действие на личността, в нейното *съ*-работничество или противене на Бога. Тя е пространство на човешкото творчество и с това пространство на човешката свобода“.¹ Историческото богословие сякаш най-много е призвано да пази и да напомня за евангелския реализъм. В историята човекът може би най-ясно се съзерцава, защото в историята е човешкото самоопределение, неговият избор и опит. Историята не може да се откъсне от живота, тя самата е този благодатен живот. В такъв смисъл, християнската историята е призвана да носи и разкрива най-висшите духовни тайни и сакрални познания в богословието, тъй като според отеча „знанието е тълкуване *на опита*, разкриване на метафизическото видение в логически образи и понятия“.²

Свещ. Писание започва именно със Сътворението, защото всичко в битието започва като творчество, и то като творчество на Божествената преблага любов. Това е много важно и има много, много дълбок смисъл, смисъл който днес за съжаление не изцяло се разбира. Поради това и днес времето и историята не се обвързват най-вече с Божественото творчество, а преди всичко с преходните събития във времето и в света. „В православното вероизповедание

¹ П. Павлов, "Цел и смисъл на Историята". Лекция от курса по Въведение в история на Църквата. <https://e-medievalia.uni-sofia.bg/bogoslovie-root-menu-left/vuedenie-v-istoria-na-curkvata-menu-left> (26.04.21 г.)

² Вж. Г. Флоровски, "Метафизически предпоставки за утопизма" (прев. П. Павлов). – В: Г. Флоровски, *Църквата: Предание или утопия*, София, 2011, с. 97.

Иисус Христос е Творец на не само на нещата, но и на времето, в което те са започнали да съществуват. Във времето, като в действителна последователност и продължителност, съществуват единствено творенията. Ако не беше създаден светът – не би го имало и времето. Сътворението на света е също и сътворение на времето¹. Много важни са свидетелствата, които се откриват в книга „Битие“ по отношение на човешкото сътворение. Там, веднъж се казва, че човекът е сътворен по образ и подобие на Бога, и втори път, че човекът е сътворен като Негов съ-творец. Вижда се връзката между благодатната богообразност на човека и творчеството, и то динамичната, действителната и екзистенциалната връзка. А за богоподобие, като творческа цел на човека, *е нужно време, нужна е история на благо и в благо*. Според о. Георги богообразността се постига само и единствено творчески (благодатно), тъй като тя е *свръх-природна* за човека. Той говори за *над-природната* свобода, за *над-природната* цел и за *над-природната* ентелехийност на човека. Но отецът не разглежда човешката трансцендентност откъснато от човешката цялост или реалния опит на земното човешко съществуване. Неговата благодатна и динамична антропология, никога не се откъсва по платонически от времето, а остава винаги *въплътена антропология на историческия и евхаристиен опит*. И отецът успява да направи това, защото той концентрира динамичното си умозрение върху „Аз“-а човешки (личността), където се извършва най-висшето и трансцендентно творчество *във времето*. На отца не му се налага да се възнася над времето, защото творчеството е благодатно в самото време, *то е в човека*, който е на границата на двата свята. Не трябва да остава в читателя убеждение, че по какъвто и да е начин, макар и съзерцателно, Бог се приближава по естество към човека – не. В човека се търси само Божествената Любов, като Откровение на живота, като Истина на опита и като Благодат на мига. Тя по Сътворение е в човека, вече и по Въплъщение е там, там ще бъде и по Възкресение и Откровение.

В историята има и много творчески кризи, греховна смърт и отпадане благодатно от Бога. „Историята е подвижен интеграл от неопределено множество индивидуални творчески подвизи, пори-

¹ Г. Флоровски, *Идеята за...*, с. 65.

ви скърби... Затова в нея всичко е динамично, напрегнато...¹ Тези събития също имат своята реалност във времето, и са реални исторически събития, но погледнати от есхатологичната перспектива, те не се валидират творчески. Те не са събития от историята на Любавта и от историята на „огненото творчество“, както го нарича о. Флоровски. Както стана на въпрос по-рано, смисълът на историята е по-висш от самата нея, именно защото той е творчески и поради това и е *благ*, и прави цялата история Блага. Божественият промисъл е във времето и в света, и крайната дума винаги има Бог. По самите слова на отца, „не се изковава с човешки сили в историята нищо окончателно. Но непрестанно извънпределно влиза в земната оскъдност и възпламенява искри Вечния Живот“². Благостта на историята не е една философия откъсната от реалността на земния живот, а трансцендентна ентелехийност на Творението в любовта. Всичко друго отпада, тъжно отпада, като човешко несъвършенство, като немоощ и безлюбие, несъчетало се в свободата с истината и любовта. Ето как прекрасно обяснява това о. Флоровски. Тук ще си позволя един малко по-дълъг цитат: „Историята придава смисъл и на природата, в следствие на това, че в границите на природата се развива свръхестествения процес, изменя се последният смисъл на предопределеността на съдбата на естествения живот: необходимостта да се подчинява на свободата. Това е свързано със сътворението на света, с факта, че житейският кръговрат въобще, точно така, както и времето, започва не заради това, за да угасне в небитие, а за да продължи тайнствено във вечността“³. Тук ясно се вижда връзката между историята и творчеството. Дори и в историята да има греховни и деструктивни събития, нейният смисъл винаги остава благ, защото той идва от *Божествения Промисъл* за Творението и човека. Злото дори и реално, не е сътворено, няма ентелехийност, то се ражда от несъвършенството в човешката душа. „Злото се определя като небитие. В действителност злото никога не съществува само по себе си, а само вътре в добротата“⁴. В Божествения промисъл и ентелехийност

¹ Г. Флоровски, *Метафизически...*, с. 93.

² Г. Флоровски, *Метафизически...*, с. 93.

³ Г. Флоровски, *Еволюция и...*, с. 157.

⁴ Г. Флоровски, "Мракът на нощта" (прев. Е. Трайчев). – В: Г. Флоровски, *Творение и*

на света няма зло. Дори и в ада няма зло, в смисълът който се влага тука, и това е твърдение на самия о. Флоровски. Той казва, че дори и адът в цялата своя субективна реалност на страданията и мъченията, е положително духовно състояние, обусловено от личните качества на всяка душа. В такъв смисъл правилно ли е да се опорочи генезисът на историята въз основа на съвкупността на всички грешни човешки избори? Историята е изпълнена с човешко зло, и в такъв смисъл със зло, но историята е една победа на Възкресението, една победа на Живота и Любовта. Над времето и историята има *Личност*, има *Любов*. И тук се стига до най-съкровената истина, че всичко най-значимо за човека в неговия живот се свежда до неговото отношение и любов към Бога. Защото тази любов е определяща за цялото му човешко битие, и тя е неговата наистина истинска и благодатна история. „В Писанието ние сме удивени преди всичко от тази съкровена близост на Бога до човека и на човека до Бога, това освещаване на целия човешки живот чрез Божественото присъствие, това обгръщане на земята с божествена закрила. В Писанието ние сме удивени от самия факт на самата свещена история. В Писанието се разкрива, че самата история става свещена, че историята може да се освещава, че животът може да се освещава“¹

Свръх природното съдържание на историята и последния смисъл на епигенезата, според отеча, се състои именно в усвояването на благата от човека посредством творческата свобода, но днешният човек не е благодатно свободен в Истината. Днешният човек разбира историята повече като минало, а историята е есхатологично бъдеще, което човекът в себе си въплъщава. „Каквото посее човек, това и ще пожъне: който сее в плътта си, от плътта ще пожъне тление; а който сее в духа, от духа ще пожъне вечен живот. Като правим добро да не се обезсърчаваме, защото ще пожънем в свое време, без да се уморяваме“ (Гал. 6:7-9). Тези думи на св. ап. Палел показват ясно, че времето е дадено за доброто и за благодатното му изживяване, както и че за всяко нещо в човешкия живот има промислено време. Историята може да е минало по отношение на времето, но историята е вечност

Изкупление, София, 2008, с. 90.

¹ Г. Флоровски, "Откровение, философия и богословие" (прев. Е. Трайчев). – В: Г. Флоровски, *Творение и Изкупление*, София, 2008, с. 20.

в самите нас. Тъй като нейното чудо сме ние, като творческа история на нашия живот. Връзката между времето и любовта е много ясна, тъй като времето е дадено за усвояване на благодатните блага, т.е. за любовта. „В абсолютен смисъл „съкровищницата на благата“ е реална, оставайки нереална в този свят, докато тя не бъде усвоена от човека посредством творческата свобода. В нейното усвояване от творческата свобода на човека се заключава свръхприродното съдържание на историята и последният смисъл на епигенезата“¹.

Творческата динамика на времето може да се съзерецава в човека и в отделната човешка ипостас. Може да се каже, че времето е свобода и опит за „Аз“-а човешки, и то се претворява в духовна човешка слава, ако бъде изживяно благо. „Зад всяка мисловна конструкция се усеща нейният творец и носител – живата и търсеца човешка личност“². Отецът определя времето като сфера на надприродната свобода. В него човекът с благодатната подкрепа на Бога изгражда своя небесен облик – с тленното се сее в нетленното. Това е по метафизиката на любовта, а любовта по сътворение и богообразност е истинската онтология на човека. Човекът е създаден „амфибиално“ и „той сякаш обладава двоен „аз““, казва о. Флоровски. „В творческия подвиг на свободата той осъществява самия себе си, но не своето емпирично „аз“, – не самия себе си като природна същност, а като свой свръх-природен, трансцендентен „аз“. Това не са само две различни сили, а, ако желаете, две „ентелехии“: едната иманентна, или органична, другата трансцендентна. В това понятие „трансцендентна ентелехия“ намира израз последната особеност на човешката личност, и тук се сблъскваме с религиозната тайна на човека“³. В тази „трансцендентна ентелехийност“ по най-висш начин се осмисля и историята, като творческо време и благо, като духовен опит и любов. В религиозната тайна на човека, в тайната на Божествената любов и промисъл, която „снизхожда“ над всеки човек се крие най-висшият смисъл на историята и на изживяното време. Човек не трябва да губи това творческо разбиране за самия себе си и своя живот, за своята благодатна уникалност и духовна безценност. Той не трябва да за-

¹ Г. Флоровски, *Еволюция и...*, с. 156.

² Г. Флоровски, *Метафизически предпоставки...*, с. 59.

³ Г. Флоровски, *Еволюция и...*, с. 156.

бравя, че всеки един миг време, може да бъде миг изживяна любов, и че човекът е най-вече себе си именно в любовта. Не обича ли, човекът се губи, разпилява се в суетните мисли, в греховните страсти, разхищава творческата си енергия за преходни неща, когато той самият е творческа вечност. „Историята на света не е развитие, не е съдбовно разгръщане на наследствено-вродени заложби, но подвиг, безчислена редица от свободно чудесни докосвания до Божествената слава, чудесни срещи на човека с Бога“¹.

В човешкия живот не могат градивно да се впишат нито омразата, нито завистта, нито лъжата и въобще злото във всичките му деструктивни форми. Злото не е творческо, творчеството е слава на Живота и Любовта. При един съзерцателен анализ на първите седем творчески дни от книга Битие, първо ще се види, че е нужно време за Сътворението. То разбира се не е нужно на Бог, а е нужно на творението, за неговата възходяща и благодатна промяна, тъй като творението е тварно и несъвършено. В такъв смисъл о. Георги Флоровски обвързва времето с творението и го съзерцава като част от творението, изцяло според светоотеческото богословие и традиция. Второ се вижда, че творческият критерий е благо, тъй като всичко което Бог твори е „добро“. „И видя Бог всичко, що създаде, и ето, беше твърде добро“ (Бит. 1:31). Но и най-вече се вижда, че творчеството е Божествена сила и слава, то е слава на „Аз“-а, с която и човекът като *съ-творец* на Бога *в любовта* е надарен. Ако метафизичното начало на времето е свързано именно с творчеството и творението, как тогава историята няма да бъде творческа по генезис и смисъл? Истинските параметри на времето са духовни, те са творчески и обвързани с Божествения Промисъл за човека и света. Отец Флоровски казва, че времето е векторно и ограничено, организирано отвътре. И именно конкретността на целта свързва вътрешния поток на събитията в органично цяло.²

Разбира се историята е много повече от един творческият миг на отделната човешка душа, тя е много повече от един човешки живот. Но тя се твори в индивидуалната човешка душа, тъй като там в

¹ Г. Флоровски, *Метафизически предпоставки...*, с. 90.

² Г. Флоровски, "Време, Вечност и Изкупление" (прев. Е. Трайчев). – В: Г. Флоровски, *Творение и изкупление*, София, 2008, с. 158.

творението е над природната и духовна свобода. Там се случва истинското събитие, в индивидуалния човешки опит, тъй като вечността навлиза творчески във времето чрез любовта. Флоровски определя свободата, като разрыв в причинно следствените редове, т.е. преход в друго измерение, в друг слой на битието.¹ В тази свобода, която е благодат и сила, самото време се претворява в любов, и така се твори свещената богочовешка история. „В свободното човешко действие, в историческото творчество се съединяват две хетерогенни измерения на битието и тази среща е чудо. Всяко действително свободно действие е чудо, и само в чудото и чудесата се осъществява свободата: не свободата от нещо, а смосьществувашката, положителна, творяща от нищо свобода“². По думите на о. Георги всяко истинско съществуване е чудо, някаква „отмяна“ на естествения порядък с благодатен, не отстраняваща, разбира се, самото естество. Тези слова на о. Флоровски са от неговата творба „Метафизически предпоставки на утопията“. В този текст се открива най-висшата метафизика на историята, на историята като живот. Да, самата човешка личност е чудо, но днес тя е чудо, което е спряло да вярва в чудеса. Улавяте ли духовната и творческата трагедия на днешния човек? Как би могъл днес човекът, извън вярата и благодатното умозрение, да разбере духовния и най-висш смисъл на историята, ако той не разбира духовно, в метафизически смисъл себе си? „Историята не би трябвало да се схваща като нещо натрапено ни отвън, а по-скоро като вътрешно съ-битие в духовната действителност, като наша собствена свобода. Само едно такова освобождаващо отношение към историята дава възможността тя да се разбере като вътрешна свобода на човека, като момент от небесната и земната участ на човека. В нея човекът свободно изменя своя особен мъченически път, в който всички велики моменти в историята, най-страшните, най-страдалческите, се оказват вътрешни моменти на тази човешка участ“³. Историята се твори в „Аз“-а на любовта, там е най-висшата творческа и благодатна динамичност, най-големият благодатен и творчески интензитет. Отец Флоровски

¹ Г. Флоровски, *Еволюция и ...*, с. 152.

² Г. Флоровски, Г. *Еволюция и ...*, с. 153.

³ П. Павлов, *Въведение в история на Църквата, лекции*. <https://e-medievalia.uni-sofia.bg/bogoslavie-root-menu-left/vuvvedenie-v-istoria-na-curkvata-menu-left> (26.04.21 г.)

пише, че в подвига на приемането на Духа човешката ипостас става съсъд за Благодатта, като се напоява с Нея и така се изпълнява творческата воля на Бога за нея, като оживотворява несъществуващото в съществуващо.¹ Да, историята е много повече от един човешки живот, но именно отделният човешки живот я твори и осмисля в опита на вярата и свободата. Историческият процес е дуалистичен, той се определя от съучастието на благодатта и човешката свобода, и от тайнственото сливане на техните енергии. Да, историята е и енергия, най-вече енергия, защото тя се твори благодатно. Ето още едно доказателство за нейното духовно и творческо естество – *енергийно* доказателство. Историята се кондензира като духовна слава, като претворено време, благодатно се съхранява в духовния лик на човека, като изживяна богочовешка любов. „Бог като личностна реалност може да съществува в различни измерения, включващи и вечността, и времето. Той изпитва Своите лични отношения с нас чрез Своите нетварни енергии и в двете тези измерения“².

Отец Георги Флоровски казва, че духовното единство се осъществява следствие на свободата, вследствие освобождението от природата, а не вследствие потенцирането на органичните връзки. Според него стоящата на дневен ред задача на социалната философия като метафизика на човешкото битие е следната: да разкрие цялото своеобразие на това намиращо се във възникване единство, на тези възникващи цялости, казва той. В такъв смисъл всички проблеми в личен и обществен план, са творчески проблеми, които започват с деградацията и духовното боледуване на човека и на човешката личност. Тези проблеми се проявяват в най-различни форми на нравствена и материална деградация. Но всичко започва с разпада и боледуването на личността, защото тя е „чудото“, което днес не вярва в чудеса. Човекът днес иска развитие, или по-скоро разбира развитието прагматично и материалистично. Думата „развитие“ е интересна дума. Нека видим как тя се вписва в този харизматичния контекст. Отец Флоровски е категоричен, че светът на ценностите е недостижим в порядъка на развитието, защото светът на ценностите сам

¹Г. Флоровски, "Творение и тварност" (прев. П. Павлов). – В: Г. Флоровски, *Творение и изкупление*, София, 2008, с. 85.

² Ст. Танев, *Ти, Който си навсякъде и всичко изпълваш*. София, 2013, с. 296.

по себе си е известна степен на битие, което не може да се постигне без „благодатния скок“ на личностното чудо. Значи, така актуалното „развитие“ не е достатъчно за творческото осъществяване на човешката личност. Да, в историята има духовни падения, бедствия и сякаш много повече болка, отколкото любов. Но защо е така и можеше ли да бъде друго? Всеки вижда историята според своето собствено светоусещане и мироглед. Но какво наистина е историята и за коя история говорим? За историята на отделния човек, на отделния народ или за историята на света, който „лежи в зло“? Или говорим за Свещената История, която Бог благодатно пише в Своята „книга на живота“? Как виждаме нещата зависи от самите нас или може би от нашата собствена история, която благодатно носим. Историята може да бъде тъмна за отделния човек, за отделния народ или за света като цяло, но тя е свещена и светла, за този, когото обича Бога и е в любовта. Ето го антропичният принцип приложен към историята, който съзерцателно достига директно до нейния творчески смисъл. Антропичният принцип внася ипостасното начало и личностната реалност в историята, и така в най-висшата благодатна динамика може да се съзерцава смисълът на историята като любов. Затова зависи от самите нас как ще се впишем в историята, как ще я изживеем времето, като благодатен и творчески дар. „Смисълът на историята се състои в това – дали в свободата си творенията ще отговорят с приемането на предвечния съвет Божи, дали ще отговорят и с думи, и на дело“¹. Независимо обаче от нашия собствен избор, историята е свещена, и ние самите трябва духовно да израснем, за да бъдем част от вечната и благодатна красота. Св. Максим Изповедник казва, че целият еон на времето е бил в Богочовешкото сърце, когато Господ Иисус Христос е бил разпнат на Кръста. Да, времето е осветено от Откровението, от Църквата и всички евангелски събития, независимо от греха, който го мъчи. Макар и ние да познаваме греховното творение, не в тварността се състои грехът, казва о. Флоровски. И на висотите на духоносното зрение било дадено на великите подвижници да видят в непорочната му белота първосъздаденото творение. Сега творението „пъшка“ и се „измъчва“, и е изопачен неговият облик под тежест-

¹Г. Флоровски, *Творение и тварност...*, с. 85.

та на греха.¹ Под същия грях сега се мъчи и пъшка благодатната и духовна история, поради обеднелия духовно и благодатно човек. Но историята е от „край до край двойствена“², и нейният смисъл и нейната цел са извън пределите на тварността, и поради това и *цялата история е неподвластна на греха*. И това не е религиозен оптимизъм, защото залогът е даден – Христос Възкръсна!, както казва о. Флоровски. Според него историята все още не е достигнала своят творчески завършек, защото светът е създаден да стане Църква, да стане Тяло Христово. Вътрешното изпълнение на историята е Всеобщото Възкресение и съществуващият свят не изчерпва битието. В такъв смисъл историята не се отъждествява изцяло с времето, защото времето ще свърши, но няма да свърши битието. Историята е живот, вечен живот, който човекът открива в Бога. Историята има хронологическа граница във времето, но в самата себе си тя няма кулминационна точка, казва о. Флоровски. Нейната ценност и смисъл е в приемането на Божествената благодат, и поради това тя е творчество. Историята е богочовешка и Христологична, и поради това нейните параметри, като творчески са благодатни – и са благодатни параметри на любовта.

Ето как темата за историята стана творческа. Ето как *най-висшата метафизика за историята е Евхаристийна*. Историята е жива и тя все още се твори, защото все още се сбъдва Божествения промисъл за човека и света. Човекът носи в себе си литургичната вечност и претворява дареното му време, и така той заедно с Бога твори богочовешката история на любовта. Той, като съ-творец Божий, принася времето в своето сърце на Престола на Св. Троица, като жертва, като благо, с Благодатната подкрепа на Бога. Отец Флоровски написа светла история, история пример и подвиг, история, която век по-късно все още се чете. Той остави светла духовна следа, която винаги ще насочва и води по пътя на историята към вечността. Отецът изживя живота си творчески и поради това неговата история ще бъде вечно жива, защото историята е творчество, и творчеството е история на вярата и любовта.

¹ Вж. Г. Флоровски, *Метафизически предпоставки...*, с. 93.

² Г. Флоровски, *Метафизически предпоставки...*, с. 92.

02/05/2021 г.

Възкресение Христово